

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
кафедра юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Фінансове право»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право
(право)

за темою – «Фінансова діяльність держави»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
ХНУВС
Протокол від 29.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС (з юридичних дисциплін)
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри (юридичних дисциплін) (протокол від 29.08.2023 № 1)

Розробники:

1. Завідувач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, доктор юридичних наук, доцент Панасюк О.В.;
2. Доцент кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат юридичних наук Пономарьова Я.О.;
3. Викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС Новик М.Ю.

Рецензенти:

1. Професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат юридичних наук, професор Шуміло О. М.
2. Завідувач кафедри приватного та соціального права Сумського національного аграрного університету, кандидат юридичних наук, доцент Кузнецова М. Ю.

План лекції

1. Поняття фінансів, їх ознаки та функції.
2. Зміст фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування.
3. Фінансова система України.

Література:

Навчальна та наукова література:

1. Захарченко В. Ю. Податкова система : практичні питання застосування норм податкового кодексу України / За заг. ред. В.Ю.Захарченка. К. : Юрінком Інтер, 2011. 368 с.
2. Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України : в 3 т. / кол. авторів. К. : Міністерство фінансів України, Національний університет ДПС України, 2010. 2389 с.
3. Теліпко В. Е. Науково-практичний коментар до Бюджетного кодексу України / В. Е. Теліпко, А.С. Овчаренко, С. А. Пасанюк / За заг. ред., М. Я. Азарова. К. : Центр учбової літератури, 2010. 480 с.
4. Пирожкова Ю. В. Фінансове право : Навчально-методичний посібник у схемах і таблицях. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. 121 с.
5. Роль В. Ф. Фінансове право : Навч. посіб / В. Ф. Роль, В. В. Сергієнко, С. М. Попова К. : Центр учбової літератури, 2011. 392 с
6. Фінансове право : підручник / Ю.М. Жорнокуй, О.В. Кашкарьова, Т. В. Колесник та ін., за заг. ред. О. М. Бандурки та О. П. Гетманець. 2-ге вид. доп. та перероб. Харків : Екограф, 2015. 500 с.

Додаткова література з навчальної дисципліни

1. Бюджетний процес в Україні : навч. посіб. / І. П. Лопушинський, Ю. С. Гаврилюк, Я. М. Казюк ; Херсон. нац. техн. ун-т. Херсон : Грінь Д. С., 2011. 363 с.
2. Фінансове право: навч. посіб. / М.П. Кучерявенко, І.Є. Криницький, А.О. Лукашев та ін.; за заг. ред. М.П. Кучерявенка. Харків: Право, 2010. 288 с.
3. Фінансове право України : навч. посіб./М.П. Кучерявенко, І.Є. Криницький, О.А. Лукашев та ін.; за заг. ред. М.П. Кучерявенка. Х.: Право, 2010. 288 с.

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. за № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Бюджетний кодекс України. Офіційний вісник України від 13.08.2010., № 59. Стор. 9. Ст. 20-47. URL: <https://data.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року. Відомості Верховної Ради України від 08.04.2011 року. 2011. № 13, № 13–14, № 15–16, № 17. Стор. 556. Ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/stru#Stru>

1. Поняття фінансів, їх ознаки та функції.

Фінанси – це система економічних відносин, які пов’язані з формуванням, утворенням, розподілом (перерозподілом) і використанням фінансових ресурсів.

Фінанси як фонди коштів можуть бути централізовані та децентралізовані.

Централізовані фінанси – відображають відносини, що пов’язані з формуванням (утворенням), розподілом і перерозподілом централізованих грошових фондів, які надходять у розпорядження держави. До них належать державний та місцеві бюджети, а також цільові фонди (пенсійний, соціального страхування та ін.). Завдяки централізованим фінансам держава фінансує видатки на державне управління, соціальну сферу, підтримку окремих галузей економіки та ін.

Децентралізовані фінанси – це децентралізовані фонди грошових коштів, що формуються в рамках окремих господарюючих суб’єктів з власних прибутків, а в окремих галузях економіки (сільське господарство, вугільна галузь) – як з власних прибутків, так і за рахунок державних асигнувань.

Особливості фінансів визначаються так:

1. Фінанси тісно пов’язані з природою і функціями держави.
2. Фінанси становлять особливі, однорідні відносини між державою, юридичними й фізичними особами з приводу формування, розподілу та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів.
3. Фінанси нерозривно пов’язані з існуванням товарно-грошових відносин.

4. Фінанси пов'язані з розподілом і перерозподілом частини сукупного суспільного продукту.

Сутність фінансів виявляється у функціях, які вони виконують у соціально-економічному житті держави, територіальних громад.

Суть фінансів концентровано виражена у виконанні ними таких функцій:

- 1) розподільчої;
- 2) контрольної;
- 3) стимулюючої.

Об'єктами дії розподільчої функції фінансів виступає грошова форма вартості валового суспільного продукту і частина національного багатства.

На основі цієї функції:

– здійснюється заміщення вартості спожитих засобів виробництва і утворення первинних доходів у вигляді прибутку, нарахувань на соціальне страхування, утворення резервних і страхових фондів;

– забезпечуються загальнодержавні потреби, формуються ресурси на утримання і розвиток невиробничої сфери, здійснюється внутрішньогалузевий, міжгалузевий і міжрегіональний розподіл національного доходу.

При формуванні та регулюванні фінансових ресурсів фінанси як економічна категорія відображають діяльність держави зі створення і використання грошових фондів у процесі розподілу і перерозподілу суспільного продукту.

Контрольна функція фінансів виникає з розподільчої і пов'язана з нею.

Вона передбачає здійснення перевірки дотримання суб'єктами господарювання порядку акумулювання та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів суспільного призначення та виконання фінансових зобов'язань перед державою.

Через фінансове законодавство держава регламентує і регулює процес нарахування, отримання, зміну та відміну платежів у бюджет і позабюджетні

фонди, фінансову діяльність усіх суб'єктів господарювання.

Стимулююча функція фінансів спрямована на підвищення ефективності виробництва, на створення достатніх умов для проведення режиму економії, поліпшення продуктивності праці та якості продукції. Будь-яке порушення цієї функції негайно підриває економічну і соціальну стабільність суспільства, провокує економічно невиправдане зростання цін, спад виробництва та інфляцію.

Таким чином, фінанси – це система економічних відносин, які виникають у процесі акумуляції, розподілу та використання фондів коштів, необхідних для виконання державою, органами місцевого самоврядування своїх завдань та функцій, у тому числі задоволення соціальних потреб.

Однією з головних ознак фінансів є їх грошова форма, яка відображає фінансові відносини через реальний рух грошових коштів. Реальний рух грошових коштів відбувається на другій і третій стадіях відтворювального процесу – в розподілі та обміні.

Умовою функціонування фінансів є наявність грошей, а причиною появи фінансів служить потреба суб'єктів господарювання і держави в ресурсах, що забезпечують їх діяльність.

Фінанси незамінні тому, що дозволяють використовувати результати виробництва у споживанні та забезпечувати у сфері господарювання задоволення постійно змінних відтворювальних потреб. Це відбувається за допомогою формування грошових фондів цільового призначення. Розвиток суспільних потреб приводить до зміни складу і структури грошових (фінансових) фондів, які формують, використовують та якими розпоряджаються суб'єкти господарювання.

За допомогою державних фінансів відбувається регулювання масштабів суспільного виробництва в галузевому і територіальному аспектах, захист навколишнього середовища та задоволення інших суспільних потреб.

Фінанси об'єктивно необхідні, оскільки обумовлені потребами

суспільного розвитку. Держава може, враховуючи об'єктивну необхідність фінансових відносин, розробляти різні форми їх використання: вводити або відміняти різні види платежів, змінювати форми використання фінансових ресурсів і т. ін.

Суб'єктами фінансових відносин виступають: держава в особі уповноважених органів влади й управління, що діють у різних сферах матеріального виробництва, підприємства та установи різних організаційно-правових форм діяльності, органи місцевого самоврядування, громадські організації, суспільні утворення, громадяни і населення країни.

Взаємодія суб'єктів фінансових відносин здійснюється під час формування, розподілу, використання матеріальних благ у процесі відтворення і виявляється в основному через рух відповідної грошової маси від низових ланок виробництва до центру і навпаки. Для управління цими відносинами держава створює відповідну правову базу.

Розглядаючи фінанси як одну з економічних категорій, пов'язану з іншими економічними категоріями, такими як гроші, вартість, доходи, прибуток, собівартість та інші, необхідно визначити два важливих положення.

По-перше, фінансові відносини не тотожні грошовим відносинам, які є значно вужчим поняттям. Фінансові відносини – це значно ширше поняття, оскільки вони використовують гроші як інструмент формування відносин держави, її територіальних підрозділів, підприємств, організацій та населення у фінансових сферах.

Гроші – це загальний еквівалент вартості товарів і послуг, а фінанси – економічний елемент розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу.

По-друге, матеріальним носієм фінансових відносин виступають фінансові ресурси. Належність фінансових ресурсів конкретному суб'єкту господарювання та державі дає можливість розмежувати їх від грошей населення, наприклад, фінанси підприємства від заробітної плати.

Фінансові ресурси країни охоплюють публічні та приватні фінанси.

Публічні фінансові ресурси – це фінансові ресурси, які є в розпорядженні органів державної влади й управління, органів місцевого самоврядування та цілому або її регіонів.

Приватні фінансові ресурси, на відміну від публічних, використовуються для задоволення потреб приватних установ, фізичних осіб – підприємців, громадян.

Використання фінансових ресурсів здійснюється через грошові фонди спеціального цільового призначення, але може бути і нефондова форма їх використання.

Централізовані фонди коштів відображають відносини, пов'язані з мобілізацією, розподілом і використанням грошових фондів, які знаходяться в розпорядженні держави як суб'єкта публічної влади. За рахунок цих фондів фінансуються видатки держави на управління, судову та правоохоронну діяльність, соціальний захист населення, міжнародну діяльність, капітальне будівництво, інвестиційну діяльність та інші галузі.

Децентралізовані фонди коштів утворюються в усіх галузях господарства, підприємствах, установах, організаціях, тобто в окремих суб'єктах господарювання за рахунок власних прибутків.

Державні фінанси – це грошові відносини з приводу розподілу та перерозподілу вартості суспільного продукту і частини національного багатства, пов'язані з формуванням фінансових ресурсів, які знаходяться у розпорядженні держави та її суб'єктів і які використовуються на витрати з розширення виробництва, задоволення соціально-культурних потреб суспільства, потреб оборони й управління та інші.

Публічні фінанси – це система суспільних відносин з приводу формування, розподілу та використання фінансових ресурсів для задоволення матеріальних потреб держави в цілому, її органів та установ і органів місцевого самоврядування. Існує думка про необхідність заміни у фінансовому праві (як галузі публічного права) категорій «державний

інтерес», «державні видатки», «державні фонди» на більш місткій категорії «публічний інтерес», «публічні видатки», «публічні фонди» у визначеннях фінансової діяльності держави, предмета фінансового права та грошових фондів, які охоплюються ним.

2. Зміст фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування.

Фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування - діяльність щодо формування, розподілу й використання централізованих і децентралізованих грошових фондів із метою забезпечення здійснення функцій держави, завдань соціально-економічного характеру.

Суттю та метою фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування є формування їх публічних фондів коштів і проведення необхідних витрат (використання цих публічних фондів) для виконання завдань та функцій держави та органів місцевого самоврядування.

Фінансову діяльність здійснюють: держава, її державні органи та організації; інші суспільно-територіальні утворення (області, райони), які беруть участь у формуванні фондів органів місцевого самоврядування, та їх органи і організації; муніципальні утворення (міста, селища, села) та їх органи і організації; підприємства, установи, організації.

Фінансову діяльність держави та органів місцевого самоврядування здійснюють різними методами: імперативний метод, рекомендаційний метод, колегіальний метод), а також спеціальні методи фінансової діяльності (формування публічних централізованих і децентралізованих фондів коштів; розподіл фінансових ресурсів, які створюють публічні фонди коштів; використання цих ресурсів при фінансуванні видатків, що супроводжують кожен дію органів держави та органів місцевого самоврядування).

Методи фінансової діяльності диференціюють залежно від стадії руху грошових фондів.

1. Методи мобілізації грошових ресурсів:

а) метод обов'язкової мобілізації реалізує безумовні імперативні обов'язки, їхнє виконання, гарантії, що забезпечують це виконання. Реалізують його насамперед через форми податкових платежів, інших обов'язкових зборів;

б) метод добровільної мобілізації припускає переважно диспозитивні засоби забезпечення фінансових надходжень, механізми кредитування (внески населення, придбання державних цінних паперів, лотерейних білетів тощо).

2. Методи розподілу грошових ресурсів:

а) метод фінансування становить цільову, планову, безоплатну й безповоротну передачу державних коштів із бюджетів на визначені цілі, завдання, реалізацію державних функцій;

б) метод кредитування означає цільову, відплатну, термінову й поворотну передачу коштів, здійснювану на платній основі.

3. Методи використання грошових ресурсів:

а) залежно від спрямованості видатків:

- пооб'єктний – припускає спрямування грошових ресурсів на фінансування певних об'єктів (майнових комплексів тощо);

- посуб'єктний – виділення й передача коштів окремим суб'єктам (конкретним розпорядникам чи одержувачам бюджетних коштів – окремим особам, категоріям осіб або регіонам);

б) залежно від форми надходження грошових ресурсів:

- безготівкові грошові перерахування, розрахунки;

- готівкові кошти.

Стадія фінансової діяльності і методи фінансової діяльності:

Формування централізованих і децентралізованих фондів коштів:

- Мобілізації (формування) грошових ресурсів:

- обов'язкові (зокрема сплата податків, зборів);

- добровільні (наприклад, придбання облігацій державної позики).

Розподілу фондів коштів:

Розподілу грошових ресурсів:

- фінансування – безоплатне, безповоротне й цільове надання грошових коштів із відповідних фондів;
- кредитування – грошові кошти надаються на умовах строковості, повернення та платності.

Використання грошових ресурсів:

- встановлення цільового призначення для використання коштів;
- визначення порядку використання коштів;
- встановлення порядку й нормативів розподілу прибутку;
- встановлення лімітів використання коштів;
- використання згідно із затвердженими планами;
- ефективності використання (досягнення максимального ефекту за мінімальних затрат) та інші методи.

Контроль за рухом грошових коштів:

Фінансовий контроль – сукупність прийомів і способів визначити відповідність фактичної фінансової діяльності нормативно встановленим вимогам.

Фінансова діяльність держави, органів місцевого самоврядування здійснюється у різноманітних формах, які за своїм характером можуть бути:

правові (виражаються у прийнятті правових актів у зв'язку зі встановленням чи застосуванням норм права).

неправові (проведення нарад в апараті фінансово-кредитних органів; проведення засідань комітетів з питань бюджету та фінансів представницьких органів влади; роз'яснення фінансового законодавства; фінансово-економічний аналіз; підготовка матеріалів до фінансового планування, прогнозування та звітності тощо. Вони створюють передумови для здійснення правових форм фінансової діяльності).

ПИТАННЯ 3. ФІНАНСОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ

Фінансова система держави – це сукупність фінансових інститутів, за допомогою яких держава збирає, розподіляє та використовує кошти. До фінансової системи входять:

1. Державні фінанси:

- Державний бюджет України;
- державні позабюджетні фонди;
- державний кредит.

2. Місцеві фінанси:

- місцеві бюджети;
- місцеві позабюджетні фонди.

3. Фінанси підприємств, установ, організацій.

4. Інші фінанси:

- відносини щодо формування страхових фондів.
- відносини щодо формування кредитних фондів.

Більш детально ланки фінансової системи держави поділяють на такі структурні категорії:

1. Державні фінанси, які включають такі ланки:

1) Державний бюджет – централізований фонд коштів, який складається з фінансових ресурсів, потрібних для забезпечення завдань і функцій, здійснюваних органами державної влади в суспільстві протягом бюджетного періоду.

В державному бюджеті концентруються величезні фінансові ресурси.

2) державні позабюджетні фонди – це специфічна форма перерозподілу і використання фінансових ресурсів, що використовуються для фінансування деяких суспільних потреб і складаються на основі організаційної самостійності установ фондів та їх кошторисів.

Позабюджетні фонди гарантують цільове використання ресурсів у

повному обсязі їх надходження і своєчасне фінансування найважливіших соціальних заходів. До державних цільових позабюджетних фондів в Україні належать кошти фондів соціального страхування, які від імені держави формують та використовують відповідні установи – державні фонди.

За рахунок коштів цих фондів реалізуються відносини щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування.

До фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування належать кошти:

- Пенсійного фонду України;
- Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (Державної служби зайнятості);
- Фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (страхування від нещасного випадку);
- Фонду соціального захисту інвалідів.

3) державний кредит – це грошові відносини, які виникають між державою, юридичними і фізичними особами у зв'язку з мобілізацією тимчасово вільних грошових коштів у розпорядження органів державної влади і їх використання на фінансування державних витрат. Основною формою кредитування є державний кредит, в якому позичальником виступає держава, а кредитором – юридичні або фізичні особи, котрі авансують тимчасово вільні грошові кошти або купують державні цінні папери. Кошти, які збирає держава, становлять її борг.

2. Місцеві фінанси. Особливою ланкою фінансової системи України є місцеві фінанси, які виокремлюються з державних фінансів. Місцеві бюджети – це фонди коштів Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, які формуються з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіального устрою і регулюються нормами права. Бюджетний кодекс України визначає бюджетну систему України, принципи та підстави її формування, бюджетний процес та

бюджетний контроль. З об'єктивних причин (через відсутність адміністративно-територіальної реформи) та через проблеми казначейського обслуговування окремих місцевих бюджетів фінансові відносини між міськими бюджетами ще не відрегульовані остаточно.

3. Фінанси державних підприємств, установ, організацій, які виражають грошові відносини щодо створення, розподілу і використання публічних фінансових ресурсів, призначених для:

– виконання зобов'язань перед фінансово-банківською сферою; – фінансування витрат щодо розширеного відтворення, соціального обслуговування, матеріального стимулювання працівників.

Серед цих фінансових відносин розглядають:

- 1) фінанси бюджетних установ;
- 2) фінанси суб'єктів господарювання, громадські чи інші організації, які не мають статусу бюджетних установ;
- 3) фінанси установ і організацій, які здійснюють некомерційну діяльність.

4. Інші фінанси, до яких належать:

- 1) частково інститут договірних страхових відносин, який у процесі створення ринкових відносин суттєво змінився від державного до комерційного. через банківську систему, на принципах строковості, платності, зворотності, цільового використання та забезпеченості, а також акумуляції тимчасово вільних грошових ресурсів.

Органи, що здійснюють управління фінансами.

Державну політику у фінансовій сфері здійснює Верховна Рада України, яка, згідно зі ст. 85 Конституції України, затверджує Державний бюджет України та вносить зміни до нього, контролює виконання Державного бюджету України, приймає рішення щодо звіту про його виконання; затверджує рішення про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не

передбачених Державним бюджетом України, здійснює контроль за їх використанням тощо. Відповідно до ст. 98 Конституції України контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата.

Президент України є главою держави і бере участь у фінансовій діяльності, зокрема шляхом підписання законів або застосування процедури вето; призначення та звільнення половини складу Ради НБУ та пропонує кандидатуру на посаду Голови НБУ тощо.

Органи виконавчої влади, що здійснюють управління фінансами, поділяють на:

- органи управління загальної компетенції (Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування);

- органи управління спеціальної (галузевої, міжгалузевої) компетенції, що включають дві підгрупи:

- а) органи, що здійснюють фінансову діяльність поряд зі своїми основними функціями (міністерства, відомства, за винятком Міністерства фінансів України);

- б) органи, для яких фінансова діяльність є основною (Міністерство фінансів, Державна фіскальна служба України та ін.).

Суттєвими повноваженнями у сфері фінансової діяльності наділено Кабінет Міністрів України. Згідно зі ст. 116 Конституції України, Кабінет Міністрів забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої й зовнішньої політики держави (в тому числі у фінансовій сфері);

забезпечує провадження фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки й культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування.

Він розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного

бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання.

Міністерство фінансів України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову та бюджетну політику, державну політику у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності, бухгалтерського обліку, випуску і проведення лотерей, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та забезпечує формування єдиної державної податкової, митної політики, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску тощо.

Основними завданнями Державної фіскальної служби України є:

- реалізація державної податкової політики та політики у сфері державної митної справи, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, здійснення в межах повноважень, передбачених законом;
- контроль за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів, державної політики з адміністрування єдиного внеску;
- боротьба з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установлений законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, торгових патентів тощо.